

YAPI, ANLAM VE KÖKENLERİ BAKIMINDAN AZERBAJYAN TÜRKÇESİNDEKİ RENK ADLARI

Salim KÜÇÜK¹
Samet CANTÜRK²

ÖZET

Söz varlığını oluşturan unsurlardan renk adlarını incelemeyi ve değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışmada yapı, anlam ve köken bakımından Azerbaycan Türkçesindeki renk adlarının oluşum şekilleri ve özellikleri üzerinde durulmuştur. Bu amaçla, Azerbaycan Türkçesine ait çeşitli sözlüklerden hareketle Azerbaycan Türkçesindeki renk adları tespit edilmiş, gruplandırılmış ve özellikleri belirlenmiştir.

Azerbaycan Türkçesinde renk adları yapı yönünden genellikle basit, türemiş, birleşik ve birden fazla kelimedenden oluşmuştur. Azerbaycan Türkçesindeki renk adlarının önemli bir kısmını benzerlik sıfatları oluşturmaktadır. Anlam yönünden; birden fazla anlam, açıklık ve koyuluk, insan teni ve çehresi ve tabiat belirleyici ölçütler olarak ortaya çıkmaktadır. Köken bilgisi yönünden ise Azerbaycan Türkçesinde renk adları Türkçe, Arapça, Farsça ve Fransızca kelimelerden oluşmuştur.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Türkçesi, renk adları, yapı, anlam, köken.

COLOR NAMES IN AZERBAIJANI TURKISH IN TERMS OF STRUCTURE, MEANING AND ORIGIN

ABSTRACT

In this study that aims to examine and evaluate the color names that constitutes the elements of vocabulary, the formation forms and features of color names in Azerbaijani Turkish with regard to formation, meaning and origin are emphasized. To this end, color names in Azerbaijani Turkish have been identified, grouped and features were determined based on variety of Azerbaijani Turkish dictionaries.

With regard to word structure, color names in Azerbaijani Turkish are generally simple, derived compound words, and words consisting of more than one word. An important part of color names in Azerbaijani Turkish consists of similarity adjectives. In terms of meaning; the decisive criteria are having more than one color meaning, lightness and darkness, human skin and visage and nature. In terms of etymology, color names of Azerbaijani Turkish consist of Turkish, Arabic, Persian and French words.

Keywords: Azerbaijani Turkish, color names, structure, meaning, origin.

GİRİŞ

Yaşadıkları coğrafya ve tarihin yüklemiş olduğu misyon gereği dışa dönük bir topluluk olan Türkler tabiatla iç içe yaşamının bir sonucu olarak tabiatdaki renkleri adlandırmak için çeşitli kelimeler türetmişler veya diğer dillerden alıntılar yapmışlardır. Geçmişten günümüze değişiklik göstermekle birlikte tek kelimedenden, birleşik kelimelerden, pekiştirmelerden, nispet i'li yapılardan, tabiata dayalı isimlendirmelerden vb. oluşmuş bu renkler dünyası son derece zengin ve geniş bir coğrafya şeklinde karşımıza çıkar. 200 milyondan fazla bir nüfusa sahip olan Türk dünyasında Azerbaycan Türkçesi bu coğrafyalardan yalnızca biridir.

Kelime türlerine bağlı olarak bir dilin söz varlığının vazgeçilmez unsurlarından biri de renk adlarıdır. Yazılı ve sözlü kültürün gelecek kuşaklara aktarılması yönünden renklerin oluşturulma biçimlerinin yanı sıra, yazılı kaynaklarda ne kadar yer aldıkları, yazar, şair, araştırmacı ve halkın bunları nasıl ve hangi bağlamlarda kullandıkları da önemlidir.

1. Yapı Bakımından Renk Adları:

1.1. Basit Yapılı Renk Adları

Azerbaycan Türkçesinde renk adlarının önemli bir kısmı basit kelimelerden oluşmuştur. Örneğin: ağ, ahmer ~ ehmer (kırmızı), al, bayaz ~ beyaz, benefş (mor, menekşe), boz, çal (başga renkle garişig boz renk; acıg-boz veya tünd-boz), çımak (pek ak, beyaz), çubar (ala, alaca), ebyes ~ ebyez (en beyaz), esmer, firuze, gara ~ siyah, gır, gırmızı, göy (yaşıl, mavi), gülgez (kırmızı, al), gülgün (gül renkli), kebud (mor, mavi), kâs (bulanık kırmızı), kumral, lâciverd, lil (mavi, lacivert), mavi, mor, murğuz III (Füzuli, Laçın = Elekberli 2009), penbe, sarı ~ sarıg, saru (kızıl), sefid (beyaz, ak), şeve (koyu siyah), tunc (bronz rengi; koyu kızıl renkte olan), yağız (menekşe renkli), veşmal (yeşil, çimen rengi), zeferan (sarı renk), zerd (sarı) gibi (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü 1991, Develi 1992, Hacaloğlu 1992, Altaylı 1994, Battal 1997, Akdoğan 1999, Hacıyeva vd. 1999, Orucov vd. 2006).

1.2. Türemiş Renk Adları

1.2.1. Yapım Ekleriyle Türemiş Renk Adları

Azerbaycan Türkçesinde yapım ekleriyle türemiş renk adlarının genellikle /+IİK/ (ağlık, ağımtıllık, alacalık, allık, bozumsovluk, bozumtullug/k, gömgöylük, göylük, gümüşülük, kırmızılık, kırmızımtıllık, kızılılık, kumrallık, laciverdilik, mavilik,

¹Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sakucuk@hotmail.com

²Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, canturk_28_@hotmail.com

sapsarılık, sarılık, yaşillık) ekiyle türetildiği ve bunu /+a/ (ala; < al - a), /+aç/ (bozaç), /+ca/ (karaca, g/kırmızıca, kızılca, alaca), /+dar/ (< dâr = Farsça; bozdâr; boz renkli), /+ş/ (alaş; < *al + a + ş veya < al + aş), /+l/ (gızıl ~ kızıl < kız-ıl; yaşıl ~ yeşil < yaş-ıl) ve /+lı/ (alacalı, g/kırmızılı, yaşılı) gibi eklerin izlediği görülür (Hacaloğlu 1992, Altaylı 1994, Akdoğan 1999, Ercilasun 2007, Gülensoy 2007).

Benzerlik sıfatı şeklinde yapım ekleri ile türetilmiş renk adları Azerbaycan Türkçesinde genellikle;

/+aç/ (bozaç),
/+baz/ (g/kızılbaz),
/+çıl/ (ağçıl),
/+dag/k/ (gızartdag ~ kızartdak ~ kızartdag),
/+ımtıl/ (ağımtıl, bozumtul, g/karamtıl, g/kırmızımtıl, g/konurumtul, göyümtül, sarımtıl ~ sarımtıl, yaşılımtıl ~ yaşımtıl),
/+ımtırag/k/ (ağımtırag, bozumtık, göyümtık, kırmızımtık, mavımtık, sarımtırag, yaşılımtık),
/+rag/k/ (bozarag/k),
/+sov/ (ağımsov, bozumsov, göyümsov, g/karasov, mavımsov, sarımsov, yaşılımsov vb.),
/+su/ (bozumsu),
/+şın/ (ağşın, karaşın ~ gareşin, sarışın),
/+tövr/ (boztövr),
/+tük/ (gümşütük) gibi isimden isim yapma ekleriyle oluşturulmuştur (Hacaloğlu 1992, Altaylı 1994, Orucov vd. 2006, Ercilasun 2007).

Azerbaycan Türkçesinde de kullanılan /+sov/ benzerlik sıfatı eki daha çok kuzey-doğu grubu lehçelerinde karşımıza çıkar. Türkiye Türkçesinden farklı olarak Azerbaycan Türkçesinde benzerlik sıfatı şeklindeki renk adlarında /+baz/, /+dag/k ve /+tük/ eklerinin kullanıldığı görülür. Azerbaycan Türkçesinde benzerlik sıfatı yapan ekler içerisinde en işlek olanları /+ımtıl/, /+mtırag/k/ ve /+ sov/'dur.

1.2.2. Pekiştirme Hecesi ile Türetilmiş Renk Adları

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Azerbaycan Türkçesinde de pekiştirmeli renk adlarının başına pekiştirme hecesi getirilir ve m veya p ünsüzleriyle bu hece kapatılır. agappağ ~ apağ (bembeyaz), bomboz, gıpgızıl (kıpkırmızı), gıpgırmızı (kıpkırmızı), gömgöy (masmavi; yemyeşil), gömbelemgöy (gömgöy = Elekberli 2009), kapkara, kıpkızıl, kıpkırmızı, sapsarığ ~ sapsarı (sapsarı), yemyeşil (aşırı yeşil) gibi.

Türkiye Türkçesinden farklı olarak Azerbaycan Türkçesinde bazı basit renklerin önüne düm (bir şeyin bütünü, tamamı, hepsi; yarım olmayan, bütün eksiksiz) kelimesi getirilerek dümağ, dümg/kara, dümkırmızı ve dümsarı gibi renkler türetilmiştir (Altaylı 1994, Akdoğan 1999).

Ağ maye ~ ağmaya (bembeyaz, apak; beyaz tenli ve toplu 'çocuk veya kadın'), göy-renk (yemyeşil) ve kurum (kapkara) ise şekilce değil ama anlamca pekiştirme sıfatlı renk adlarına dâhil edilebilecek renklerdir (Hacaloğlu 1992, Altaylı 1994).

1.2.3. Nispet i'siyle Türetilmiş Renk Adları

Mevcut lehçeler içerisinde Türkiye Türkçesinden sonra nispet i'li renk adları yönünden en zengin lehçe Azerbaycan Türkçesidir. Tabiat yoluyla yapılmış renk adlarına da dâhil edilebileceğimiz nispet i'li renk adları Azerbaycan Türkçesinde genellikle Arapça, Farsça ve Fransızca kökenlidir. Nispet i'siyle oluşturulmuş renk adlarının başlıcaları şunlardır: abî (mavi, açık

mavi), âbî âsmanî (gök mavisi), âbî yâhî (buz mavisi), âsmanî ~ âsimani (gök rengi), badımcanı (patlıcan renkli; < bâdincânî), barıtı (barut rengi), belûtî (kestane rengi; Arapçada bellût; meşe palamudu ve pelit ağacı manasına gelir), bönövşeyi ~ benövşeyi ~ benevşeyi (menekşe rengi), buğdayı (Buğday rengi), çehrayı ~ çehreyi (pembe renk), darçını (tarçın rengi), demiri (demir rengi), ergevani (erguvan çiçeği renginde), firuzeyi (firuze renginde olan; göy, mavi), g/karpızı (karpuz renkli), gehveyi ~ gahvaî (kahve rengi), gendûmî (buğday rengi), göy âbî (gök rengi), göyemi (erik renginde, göy, tünd mavi), göyerçini (göy renge çalan, tünd külrengi olan), gurşuni (kurşun rengi), gülü (gül rengi), gümüşü (gümüş rengi), hâkî (bozumtul-yaşıl renkli, toprag renkli), hâkisterî (kül rengi, gri, kurşuni), hurmayı (hurma rengi; kestane rengi), innabı (innab renginde, kırmızı), kehveyi (kahve renkli, boz ile sarı arasında olan renk), kerpici (pişmiş kerpiç renginde olan, kırmızı), g/kızılı (altın renginde olan, parlak sarıya çalan), kremî (krem rengi), kremî kemreng (Bej), külü (kül renginde olan, kül rengine çalan; boz, kül rengi), mercanı (kırmızı renkli, kırmızı), mihâkî ~ mihekî (kestane rengi, kahverengi), miheyi (karanfil ağacı renginde olan, karanfil ağacı rengine benzer; kehveyi), narıncı (turuncu, turunç renginde; < nârencî), nilî (lâcivert, çivit rengi), nohodu (nohut rengi), poladı (çelik rengi), portugâlî (portakal rengi), püsteyi (fıstık renginde olan; açık yeşil), samanı (saman rengi), sumağı (sumak rengi, erguvan rengi), suretî (pembe, yüz rengi), sürmeyî ~ sürmeî (lâcivert, koyu mavi, leylâk rengi), şabalıdı (kestane renginde olan, kahverengi), şahbalûdî (kestane rengi; bellût Arapçadır ve meşe palamudu, pelit ağacı demektir), telâî (altın rengi), turuncu (turuncu, portakal rengi), üstühanî (kemik renginde), yasemeni (yasemen rengi), yezidi (kırmızı, yezidi gırmızı 'koyu kırmızı'), zeferanı (safran rengi), zervarı (altın rengi), zeytuni (zeytin rengi), zireşkî (koyu kırmızı, göz yaşı rengi), zoğalı (kızılıcak gibi koyu kırmızı), zümrüdü (zümrüt rengi) vb. (Hacaloğlu 1992, Altaylı 1994, Doğan 1995, Orucov vd. 2006). Tabiata dayalı olmamakla birlikte laciverdi sözcüğü de nispet i'siyle üretilmiş bir renktir (Altaylı 1994).

1.3. Birden Fazla Kelimeden Oluşmuş Renk Adları

Azerbaycan Türkçesindeki renk adlarının bir kısmı da ikileme ve sıfat tamlamalarından oluşmuştur. Ağlı-bozlu, ağlı-garalı (içinde her renk olan, rengârenk), ağtutgun (boz, gri), alabulanı (alaca bulaca), albalı (koyu kırmızı), ala-bezek, ala bula (rengârenk, alaca renk), ala-tala (çok karışık renkli), al-elvan (rengârenk), al-g/kırmızı (koyu kırmızı), allı-şanlı (rengârenkli), çal-boz (boza benzer, çal renkli, hem çal hem de boz renkte olan), demir-boz (demiri ve boz renge çalan), göy-demir (tünd kül renginde olan), göy-yaşıl (mavi ile yeşil arasında olan, hem maviye hem de yeşile benzer), gülebetin (sarı, sarı-kızılı, altın sarısı), kebûd rüşen (eflatun), g/kızıl-boz (kırmızıya çalar boz renkli), g/kızıl-kırmızı (altın renginde olan, parlak sarı), od-alov (kırmızı manasında), sarı-bozumtul (sarıya ve boza yakın renk), sarı-kırmızı (koyu sarı, kırmızıya çalan renk), sarı-kızılı (koyu sarı, kızıla çalar renk), yeşil-mavi (yeşile ve maviye çalan renkte olan) gibi (Hacaloğlu 1992, Altaylı 1994, Akdoğan 1999, Orucov vd. 2006). Bunlardan gırmızı-i tîre (bulanık kırmızı) ikilemelerden farklı olarak Farsça isim tamlaması şeklinde oluşturulmuştur (Hacaloğlu 1992).

"Koyu, çok, tamamen" manasına gelen zil (tünd, lap, çoh, tamamile) kelimesinin g/kara sözcüğüne eklenmesiyle oluşturulmuş zilg/kara (her yanı kara; kömür gibi kara, simsiyah, kapkara) ile çım hecesinin kara sözcüğüne eklenmesiyle oluşturulmuş çım kara (pek kara, siyah) ise birleşik kelime

şeklinde türetilmiş diğer renklerdir (Orucov vd. 2006).

Çal-boz, demir-boz, göy-yaşıl, kızıl-boz, sarı-bozumtul, sarı-kırmızı, sarı-kızılı, yaşıl-mavi gibi ikilemeler aynı zamanda benzerlik anlamı taşırlar.

Azerbaycan Türkçesinde çalmag/k, oşşamag ~ okşamak ve kimi kelimeleriyle oluşturulmuş benzerlik sıfatı şeklindeki renk adlarına da rastlanır (Altaylı 1994). âbîyi oşşar (maviye benzer, mavimtırak, mavimsi); ağaçalan (beyazımtırak), ağaçalar (beyazımsı), ala-bula çalmag, küleçalan ~ küleçalar, sarıya çalan/çalar (âbîye çalar, mavimsi); honça kimi (al-elvan, ala-bezek), kömür kimi (simsiyah, kapkara), nar kimi (kıp kırmızı), şava kimi (kapkara) vb. (Altaylı 1994, Orucov vd. 2006). Bunların dışında ağcavaza (beyazımsı), ağteher (beyazımsı, beyazımtırak) gibi sözcükler de Azerbaycan Türkçesinde benzerlik bildirir (Akdoğan 1999).

2. Anlam Bakımından Renk Adları:

2.1. Birden Fazla Anlam Bildiren Renk Adları

Azerbaycan Türkçesinde ikileme veya tamlama şeklinde oluşturulmuş bazı renk adları aynı zamanda birden fazla renk anlamı taşırlar. Bunlardan bazıları isimden isim yapma eki /+II/ eki ile oluşturulmuştur. Örneğin; ağılı-bozlu, ağılı-garalı (içinde her renk olan, rengârenk), allı-şanlı (rengârenkli, allı pullu) gibi. Bazıları da sıfat tamlaması kuruluşundadır. Örneğin; ala-bulanıg (alaca bulaca), ala-bezek (1. Rengârenk, alaca. 2. Birbirine uymayan renklerden oluşan), ala bula (alaca, çeşitli renklerden meydana gelen), al-elvan (rengârenk, çeşitli renklerde), ala-tala (çok karışık renkli), çal-boz (Hem gri hem de karışık gri renkte olan, gri ve başka bir renk karışımı, griye yakın renkte olan), demir-boz (demir ve gri renkte olan), göy-yaşıl (gökte maviyle yeşil arasında olan renk), g/kızıl-boz (kırmızımsı boz (gri) renkli), sarı-bozumtul (sarımsı ve grimsi, griye yakın renk), sarı-kırmızı (koyu sarı, kırmızıya yakın sarı), sarı-kızılı (koyu sarı, altın sarısı), yaşıl-mavi (yeşil ve mavi renkte olan) vb. (Altaylı 1994).

2.2. Açıklık ve Koyuluk Anlamı Taşıyan Renk Adları

Açıgrenk (açık renk) ve açık benövşeyi (açık menekşe rengi) açık kelimesiyle türetilmiş sıfat tamlaması kuruluşundaki renk adlarıdır (Altaylı 1994). Bunun yanında tek sözcükten oluşmuş asimani (açık mavi) ve gemer (açık siyah renk) ile sıfat tamlaması kuruluşundaki âbî ruşen (açık mavi), gül renk (açık kırmızı) ve kemreng (açık renk) de anlam olarak açıklık ifade ederler (Hacaloğlu 1992, Altaylı 1994.). Kemreng, Farsça “az, eksik; kötü, fena, bozuk” manasına gelen kem kelimesi ile oluşturulmuş bir renktir. Narıncı kemreng (kavuniçi rengi) de bu gruba girer (Hacaloğlu 1992).

Azerbaycan Türkçesinde koyu anlamı taşıyan renk adlarının açık anlamı taşıyan renk adlarına göre daha çok olduğu görülür. Bunlardan toh âbî (koyu mavi) ve toh sebzi (koyu yeşil) Azerbaycan Türkçesinde koyu anlamına gelen toh kelimesiyle oluşturulmuş sıfat tamlaması kuruluşundaki renk adlarındandır (Altaylı 1994). Bunlara laciverdi (koyu mavi renk), tutkun (açık olmayan renk) ve tünd (rengi açık olmayan, tutkun) kelimeleri ile oluşturulmuş benzer şekildeki yapıları da ekleyebiliriz (Altaylı 1994, Orucov vd. 2006).

Farsça kökenli tîre (koyu siyah renkli; bulanık, karanlık, kara) sözcüğü ile oluşturulmuş âbî tîre (koyu mavi) de koyuluk

bildirir (Hacaloğlu 1992, Orucov vd. 2006). Al gırmızı (koyu kırmızı), ganovuz ~ ganovuzu (koyu renk, rengârenk) ve pür-reng (koyu renk; güzel demlenmiş; koyu ‘çay’) sıfat tamlaması kuruluşundadır (Altaylı 1994). Pürreng kelimesinde pür Farsça kökenli bir ön ek olup “dolmuş; çok fazla, mâlik, sahip” manalarına gelir (Doğan 1995).

2.3. İnsan Teni ve Çehresi ile İlgili Renk Adları

Azerbaycan Türkçesinde insan teni ve çehresi ile ilgili renk adları genellikle ağ (ağbeniz, ağcamatan ‘beyaz tenli, dolgun güzel kız’, ağcamaya ‘beyaz tenli ve güzel kız, çocuk’, ağcavaz(a) ‘beyaz tenli, zayıf, hasta’, ağçil, ağnavaz ‘ağarmış, solgun’, ağmatan ‘beyaz tenli, güzel ve dolgun kız’, ağmaya ‘beyaz tenli ve toplu çocuk veya kadın’, ağsifet, ağşın, aderili ‘derisinin rengi beyaz olan adam, beyaz tenli’, ağüzlü, ağyanız ~ ağyağız), kara (g/karabeniz, g/karabuğdayı, garasayag ‘siyah renge çalan, biraz siyah, siyahımsı’, karaşın, garateher ‘siyahımsı’, g/karayağız, karayandı, g/karayanık, karayanız ‘esmer’), kırmızı (kırmızı derili, g/kırmızısifet) ve sarı (sarıbenizli, sarısifetli, sarıyağız ~ sarıyanız), siyah (siyahgüne; esmer) gibi renklerle oluşturulmuştur (Hacaloğlu 1992, Altaylı 1994, Orucov vd. 2006).

Yine Azerbaycan Türkçesinde tabiatın esinlenerek, benzetme ilişkisi ile yapılmış aybeniz (güzel suratlı, güzel, alımlı), aygabaglı (güzel, alımlı), buğdayıbeniz, buğdayısifet, çehrayısifetli (yüzü pembe renkli olan adam), gemerçöhre ~ gemersuretli ~ gemerüzlü (Ay çehreli, güzel yüzlü), gülbenizli, gül çöhre ~ gül ruhsar ~ gülüzlü, karabuğdayı gibi renk adları da türetilmiştir (Altaylı 1994, Orucov vd. 2006). Basit sözcüklerden oluşmuş esmer, kumral, karaşın ve sarışın ise bu alanda yapılmış diğer adlandırmalardır (Altaylı 1994, Orucov vd. 2006).

2.4. Tabiatla İlişkili Renk Adları

Azerbaycan Türkçesinde tabiat yoluyla yapılmış renk adlarının daha çok yiyecek, içecek, madenler, bitkiler, nesnelere ve çeşitli canlı isimleriyle ilişkili olduğu görülür. Bu, genel olarak Türkçenin temel özelliklerinden biridir.

Azerbaycan Türkçesinde, yapı yönünden renk adları kısmında ele alındığı üzere Türkiye Türkçesindeki gibi nispet i’si ile yapılmış tabiatla ilişkili renk adlarının yanında reng/k sözcüğüyle biten, iki kelimedenden oluşmuş yine tabiatla ilişkili renk adları da mevcuttur. albalı rengi (vişne rengi), ateşreng ~ od rengi (kırmızı, ateş rengi), benövşe rengi (menekşe rengi), boztövr (boz renk), erguvani renk (erguvan rengi), et renk (et rengi, pembe), gan/g/kırmızı ~ kan kırmızısı, gül renk (açık kırmızı), hanımreng (Bakü; açık kırmızı = Elekberli 2009), horuzg/kuyruğu (kırmızı, horoz ibiği rengi = Elekberli 2009), horuzpipiyi (kıp kırmızı, kırmızı; =Elekberli 2009), kahverengi, kestane rengi (koyu kahverengi), şabalut rengi, kızılgül (gül renkli), kül rengi (boz renk), lâlegun ~ lâlereng, limon rengi, mis rengi (bakır rengi), pas rengi, saman rengi ~ güleş rengi, sebz (sebze rengi, yeşil), suirengi (culfa; açık kırmızı = Elekberli 2009), toprak renkli, tunç rengi, yumurta sarısı, zeytun (zeytin rengi) gibi (Altaylı 1994, Orucov vd. 2006). Bunun gibi âbî yâhî (buz mavisi) rengi de tabiatla ilişkili bir adlandırma olarak karşımıza çıkar (Hacaloğlu 1992).

3. Kökenleri Bakımından Renk Adları:

Azerbaycan Türkçesinde renk adları köken olarak Türkçe,

Farsça, Arapça ve Fransızca kelimelerden oluşmuştur. Farsça alıntılar daha fazladır. Bu durum Azerbaycan Türkçesinin bulunduğu coğrafi konum ve kültürel etkileşim ile açıklanabilir.

Diğer çağdaş Türk lehçeleri ile ortak birçok renk adına sahip Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi ile de benzerlik ve ortaklıklar gösterir.

Basit kelimelerden oluşmuş renk adlarından ahmer ~ ehmer, bayaz, ebyes, esmer, gırmızı, mavi, siyah ve zeferan Arapçadan; benefş, firuze, gülgez, gülgün (< gülgün), kebud, lâcivert, penbe, sefid, zerd gibi renkler Farsçadan Azerbaycan Türkçesine girmiştir. “Gece” manasına gelen Farsça şev kelimesinden türetilmiş şeve ve Farsça gül sözcüğünden türetilmiş gülgez de Farsça kökenlidir (Doğan 1995). Ağ ~ ak, boz, çal, g/kızıl, göy, kır, sarı gibi renk adları Türkçedir (Gülensoy 2007).

Azerbaycan Türkçesinde tabiata dayalı olarak oluşturulmuş nispet i’li renk adları Farsça + Farsça; Arapça + Farsça; Farsça + Arapça + Farsça; Farsça + Farsça + Arapça + Farsça; Farsça + Farsça + Farsça + Farsça ve Türkçe + Farsça + Farsça kuruluşunda olup, çok az bir kısmı da Fransızca kökenlidir.

Farsça + Farsça kaynaklı nispet i’li renk adları şunlardır: abî , badımcanı, barıtı, bönövşeyi ~ benövşeyi ~ benevşeyi, çehrayı ~ çehreyi, darçını, ergevanî, garpızı, gendûmî, gülü, hâkî, hâkisterî, hurmayı, narıncı, nilî, nohudu, poladı, püsteyi, turuncu, üstühanî, yasemeni, zervarı ~zervari, zireşkî (Hacaloğlu 1992, Altaylı 1994, Orucov vd. 2006).

Arapça + Farsça kuruluşundaki nispet i’li renk adları ise şunlardır: âsmanî ~ âsimani, belûtî, g/kehveyi ~ gahvaî, mercanı, mihâkî ~ mihekî, sumağı, suretî, telâî, yezidi, zeferanı, zeytunî, zümrüdü (Altaylı 1994, Orucov vd. 2006).

Şahbalûdî: Farsça + Arapça + Farsça, âbî âsmanî: Farsça + Farsça + Arapça + Farsça ve âbî yâhî ise Farsça + Farsça + Farsça + Farsça şeklinde oluşturulmuş nispet i’li renk adıdır.

Azerbaycan Türkçesine Fransızcadan üç adet nispet i’li renk adı girmiştir. Bunlar: Kremî, kremî kemreng ve portugâlî’dir (Altaylı 1994, Orucov 2006).

Göy âbî, Türkçe + Farsça + Farsça şeklinde oluşturulmuş olup buğdayı, demiri, gurşuni, gümüşü, kerpici, kızılı, samanı, sürmeyî ~ sürmeî gibi renk adları ise Türkçedir (Altaylı 1994, Orucov vd. 2006, Gülensoy 2007).

SONUÇ

Azerbaycan Türkçesinin söz varlığının küçük bir parçasını oluşturan renk adları ile ilgili olarak en önemli husus bazı renk adlarının tanımlarının mevcut sözlüklerde farklı olması ve sözlüklerde bu hususta bir birlik olmayışıdır. Bunu Sovyetler Birliğinin ilk yıllarında Azerbaycan’da daha çok tercüme dayalı sözlüklerin hazırlanmasına bağlayabiliriz (Karaman 2009: 692).

Türkiye Türkçesinden farklı olarak Azerbaycan Türkçesindeki renkler temelde benzerlik sıfatı yapısındadır ve tabiata dayalı olarak oluşturulmuştur. Türkiye Türkçesinde tabiata dayalı renk adlarının sayısı ortalama 360 olup bu rakam Azerbaycan Türkçesinde daha azdır (Küçük 2010: 186).

Güneybatı Oğuzcası grubundaki lehçeler arasında 1447 renge sahip Türkiye Türkçesini (Kaymaz 1997: 253) sırasıyla Azerbaycan, Türkmen ve Gagavuz Türkçeleri izler. Şüphesiz, Azerbaycan Türkçesinin söz varlığında yer alan renk adları ağızlar da dikkate alındığında zengin bir yapıya ve çeşitliliğe sahiptir. Türk lehçelerindeki renk adlarının ve genel olarak Türkçenin söz varlığının tespit edilmesi, Türk dünyasında kültürel bütünleşmenin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi açısından son derece önemli ve gereklidir.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN, Yaşar (1999). Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Büyük Sözlük, İstanbul: Beşir Kitabevi.
- ALTAYLI, Seyfettin (1994). Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü, C I, II, İstanbul: MEB Yayınları.
- BATTAL, Aptullah (1997). İbni-Mühennâ Lûgati, Ankara: TDK Yayınları.
- DEVELİ, Hayati (1992). Azerbaycan Türkçesi Lûgati, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını.
- DOĞAN, Ahmet (1995). Osmanlıca Türkçe Sözlük, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ELEKBERLİ, Aziz (2009). Kerbi Azerbaycanın Dialektoloji Lûgati, Bakü: Azerbaycan Milli Elimler Akademiyası Folklor İnstitutu.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (Ed.) (2007). Türk Lehçeleri Grameri, Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÜLENSOY, Tuncer, (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, CI-II, Ankara: TDK Yayınları.
- HACALOĞLU, Recep Albayrak (1992). Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu, Güney Azeri Sahası Derleme Deneme Sözlüğü, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- HACIYEVA, Maarife, Şahin Köktürk, Mehebbet Paşayeva (1999). Azerbaycan Folklor ve Etnografya Sözlüğü, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- HACIYEVA, Maarife; Celal Tarakçı, Şahin Köktürk (1995). Azerbaycan Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Samsun.
- KARAMAN, Erdal (2009). “Azerbaycan Sahası Sözlükleri”, Turkish Studies, International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/4 Summer, s. 692-715.
- KARŞILAŞTIRMALI TÜRK LEHÇELERİ SÖZLÜĞÜ, KILAVUZ KİTAP (1991). C I, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KAYMAZ, Zeki (1997). “Türkiye Türkçesi ve Ağızlarında Renk Bildiren Kelimelerin Kullanılışı ve Sistematiği”, TDAY, Belleten, Ankara: TDK Yayınları, s. 251-341.
- KÜÇÜK, Salim (2010). “Türk Lehçeleri Sözlüklerinde Somutlaştırma Yoluyla Yapılmış Renk Adları”, Gazi Türkiyat, Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi, Journal Of Turkology Research, Sayı 7, Ankara, s. 155-196.
- ORUCOV, E., Abdullayev B., Rahimzade N. (2006). Azerbaycan Dilinin İzahlı Lûgeti, “Şerq-Qerb”, C. I-IV, Bakü: Azerbaycan Milli Elimler Akademiyası.